

Socijalne mreže i Arapsko proleće

Bojana Milošević¹

Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu

doi:10.5937/comman1327085M

Rezime: Proteklu je godinu u međunarodnim okvirima obeležilo Arapsko proleće. Talas revolucija pod kojim su pali mnogi režimi arapskog sveta, iznedrio je i nov način poimanja odnosa socijalnih mreža i političkih tokova. Mreže koje su svoju ulogu do tada nalazile prevashodno u sferi zabave i ličnih kontakata, predstavljene su širom sveta kao oruđe koje je revoluciju učinilo mogućom. Da li je, ipak, opravdano uzdizati društvene mreže na taj nivo, pitanje je koje se postavlja i u akademskim krugovima širom sveta.

Ono što se o mrežama poput Twitter-a ili Facebook-a može sa sigurnošću reći je, da su one izmenile način na koji se o pobunama i ratovima govori i izveštava. Slike, video zapisi, kao i komentari učesnika sukoba, obilazili su svet na način koji se može smatrati pobunom protiv diktature koja je postojala u tradicionalnim medijima. Ove su mreže, dakle, bile sredstvo koje je doprinelo, olakšalo i izmenilo tok revolucije, međutim ne mogu biti predstavljene kao *conditio sine qua non* celokupnog Arapskog proleća.

Ključne reči: socijalne mreže, internet, revolucija, protesti, Arapsko proleće, Bliski istok, Severna Afrika

Svedoci smo ubrzavanja i veće dinamičnosti međuljudske komunikacije, koja se, čini se, suštinski izmenila tokom poslednjih nekoliko decenija. Nije brže samo povezivanje, već je porastao i broj veza koje nas danas povezuju u kolopletu savremene komunikacije, kao i dubina do koje veze sežu. Možda najvažniji aspekt je, ipak, uticaj koji nam savremeno komuniciranje omogućava.

Od pojave interneta, postalo je jasno da će retko koji kutak planete Zemlje ikada više biti zanemaren. Globalizacija je time dobila adekvatan medij. Naš

¹ Kontakt sa autorom: milosevic.bojana@gmail.com.

„stvarni život“ je sve više počeo da uključuje i taj „virtuelni“ svet. Internet je zatim, pojavom „socijalnih mreža“ postao mesto gde korisnici prenose svoje socijalne aktivnosti, zanimanja i stavove. Bilo je pitanje vremena kada će socijalne mreže poput Facebook-a ili Twitter-a postati zaista savremene agore, i kada će političari širom sveta zaista strepeti od komentara koji se ovim mrežama šire po virtuelnom prostoru. Da li je to vreme došlo?

Brojne revolucije koje su se dogodile, ili se još uvek događaju pod okriljem Arapskog proleća² u vidu nemira i demonstracija protiv vladajućih režima, u zapadnom svetu su prepoznate kao trijumf socijalnih mreža. Zbog jake kontrole glavnih medija od strane vlasti, u zemljama sukoba, socijalne mreže sve su češće korišćene kao kanal prenosa informacija, što ih zbog slobode u komuniciranju i nepostojanja cenzure, zaista predstavlja odgovarajućim mestom za širenje revolucionarnih poruka. Postavlja se, međutim, pitanje da li je ipak, Arapsko Twitter proleće, ipak samo još jedna projekcija slike koju zapadni svet ima o socijalnim mrežama ili je njihov uticaj zaista toliki.

Ovo pitanje je važno sa još najmanje dva aspekta. Prvi aspekt se odnosi na uticaj koje i van arapskog sveta imaju socijalne mreže. Različita su shvatanja o njihovom uticaju na društvene prilike, od onih po kojima su internet i socijalne mreže pogodno tle za jačanje autoritarizma, pa do onih koji su sigurni u veliku ulogu socijalnih mreža pri širenju liberalizma i liberalnih ideja. Drugi se aspekt odnosi na uslove u kojima su se revolucije odvijale. Veliki broj zemalja koje su obuhvaćene ovim revolucijama ne spada u zemlje u kojima je korišćenje interneta široko rasprostranjeno. Uslovi života, pre svega kultura i religija, ne govore u prilog održivosti ideje da su ovi revolucionarni pokreti u toliko značajnoj meri „rasli“ na Twitteru ili nekoj drugoj socijalnoj mreži. Stoga je veoma značajno i pitanje da li je, ipak, moguće da su liberalne ideje revolucionarnih pokreta do te mere uticale i na liberalizaciju nacionalnog shvatanja komunikacija. Gledajući kroz tu prizmu, da li su zaista internet i socijalne mreže revolucionarni odgovor na diktaturu vlasti ispoljenu kroz uređivačku politiku klasičnih medija?

Pojam, istorijat i karakteristike socijalnih mreža

Danas u svetu retko gde možemo naići na nekoga ko se sa pojmom socijalnih mreža nije sretao. Širom sveta, milijarde korisnika svakodnevno koriste

² Godine 2005. termin je prvi put upotrebljen, a u smislu u kome se sada koristi širom sveta kod autora Marka Linča (Lynch, 2011)

socijalne mreže. Prema određenom broju stanovišta, socijalne mreže predstavljaju „veb servise koji omogućuju pojedincima da stvaraju javne ili polujavne profile u okviru datog sistema, da artikulišu listu drugih korisnika sa kojima su povezani, kao i da gledaju i prelaze na liste veza (konekcija), kako svojih, tako i onih sa kojima su povezani“ (boyd & Ellison, 2008: 211). Ovim je obuhvaćena i sekundarna upotreba ovih mreža, povezivanje sa drugim, umreženim pojedincima, koji, inače, u stvarnom životu nisu deo naših širih društvenih mreža koje stvaramo oko sebe.

Govoriti o istoriji socijalnih mreža teže je no definisanje ovog pojma, kako zbog činjenice da možemo identifikovati više „polaznih tačaka“, tako i zbog mnogih aspekata njihovog razvoja. Za potrebe ovog rada, o istorijatu socijalnih mreža biće reči toliko koliko je potrebno da bi se stekao bliži uvid u brzinu razvoja, kompleksnost i implementaciju njihovih uticaja u različite sfere društvenog života.

Od prvog kompjutera (ENIAC, 1945) do trenutka kada je poslat prvi e-mail prošlo je malo više od četvrt veka (1971), kompjuter primalac i pošiljalac nalazili su se na malom rastojanju jedan od drugog. Kompjutersko slanje poruka (*BBS – bulletin board systems*) putem telefonske linije, na veću udaljenost bilo moguće tek 1978. god. Ipak, prve socijalne mreže nastale su tek u poslednjoj deceniji prošlog veka, tačnije 1994. god. kada je konstruisan prvi sajt za društveno povezivanje – Geocities. Tada su korisnici pravili virtuelne gradove koji su se nakon toga povezivali. Ovi gradovi se mogu smatrati pretečom današnjih, korisničkih profila na Facebook-u ili Twitter-u. Iduće godine kreiran je *theglobe.com*, koji je omogućio personalizovanje profila, odnosno objavljivanje određenih ličnih sadržaja i interakciju sa drugim korisnicima sličnih interesovanja. Godine 1996. stvoren je AOL instant messenger, ali i mreža *sixdegrees.com* (prva mreža sa današnjim karakteristikama – mogućnosti kreiranja profila i listinga prijatelja). Nakon kratkog zastoja, 2002. počinje novi, intenzivniji talas razvoja socijalnih mreža, lansiranjem Friendster-a, prve socijalne mreže sa primarnom funkcijom virtuelnog povezivanja prijatelja iz realnog sveta. Mreže koje danas zauzimaju primat po broju korisnika, mahom su nastale posle 2003. kada je na principima Friendster-a, lansiran *myspace.com*. Godinu dana kasnije, trenutno najpopularnija socijalna mreža – Facebook, nastaje kao platforma za povezivanje studenata američkih univerziteta, a zatim je 2006. stvoren *twitter.com*. Samo četiri godine nakon osnivanja, Facebook postaje socijalna mreža sa

najvećim brojem korisnika u svetu, a procenjuje se da je broj njegovih korisnika u 2011. dostigao brojku od skoro 800 miliona korisnika (Internet World Stats, 2011). I Facebook i Twitter su, ipak, premašili razmere koje su dostigle neke od mreža prethodnica (Online schools, 2011).

Socijalne mreže su svojim sve većim uticajem navele mnoge istraživače da se posvete i pitanju razloga njihovog sve većeg značaja za naše društvo, mogućnostima koje pružaju, ili karakteristikama koje su ih dovele na mesto sve uticajnijih internet sajtova. Pre nekoliko godina, u Americi je objavljena zajednička studija nekoliko autora, koja se bavila merenjem i analizom onlajn socijalnih mreža (Mislove, 2007). Istraživači su tada kao glavne karakteristike socijalnih mreža, ali i razlika u odnosu na druge vrste veb sajtova izdvojili: zasnovanost na korisnicima, interaktivnost, akcenat na zajednici (ljudi se grupišu prema zajedničkim interesovanjima, vrednostima, itd.), povezivanje (usmerene ka pravljenju što više veza unutar njih, da bi informacije koje objavite brže došle do većeg broja korisnika) i preovlađujući značaj emocija u odnosu na emitovanje sadržaja (pored razmene informacija, u internet prostoru moguće je emotivno obojiti sadržaje, što doprinosi snazi poruka). Svaka od karakteristika doprinela je uticaju koje socijalne mreže imaju danas. Utisak je da će one i dalje doprinositi razvoju ovih servisa, iako se može očekivati da će zbog razvoja novih tehnologija i karakteristike socijalnih mreža biti promenljiva kategorija.

Shvatanja odnosa socijalnih mreža i demokratije

Internet revolucija je svojim nastankom otvorila i temu odnosa interneta i demokratije. Izražavanje misli i stavova, bez mnogo straha od posledica za izgovorenu reč, godinama je bila privilegija korisnika. Razvoj interneta je uticao na pokretanje razvoja misli o mogućnostima socijalnih uticaja, posebno sa razvojem i sve većim korišćenjem socijalnih mreža i blogova, ali i zbog rasta uticaja koji ostvaruju na druge korisnike. U akademskim krugovima je analizom trendova upotrebe informaciono-komunikacionih tehnologija u svrhe razvoja demokratije, uspostavljen i pojam e-demokratije: „upotreba informacionih i komunikacionih tehnologija u svrhe angažovanja građana, podršku procesu demokratskog donošenja odluka i jačanju predstavničke demokratije“ (Macintosh, 2004: 2), što delimično opisuje ono što se dešavalo u slučaju Arapskog proleća.

Kada se govori o odnosu interneta, njegovih servisa i demokratije, izuzetno su raširena stanovišta da je internet medij dorastao poretku kao što je demokratija, jer pažnju usmerava na međusobnu komunikaciju mnogih. Zbog decentralizovanosti i prepreka za uspostavljanje političke cenzure, smatra se odličnim načinom da ideje, koje zbog društveno-političkih uslova ne mogu doći do masa, ovako nađu svoj put.

Jedna od značajnijih funkcija interneta i socijalnih mreža, u uslovi- ma demokratskih društava, je i povećana transparentnost, gde sve veći broj društvenih aktera koji su shvatili značaj ovog medija, podatke o svom radu i aktivnostima dele sa građanima (korisnicima) u internet prostoru³. Omogućeno je i da se ovim putem, građani obrate određenim institucijama ili njihovim predstavnicima, ali i da se korisnici, edukuju o demokratiji i svojim pravima. Internet je postao oruđe za efikasnije sprovođenje demokratije, primarno zbog malih mogućnosti kontrole informacija, pa se često koristi i u svrhe ispoljavanja političkih stavova, društvenog nezadovoljstva, ali i debata akademskih stručnjaka o važnim društvenim pitanjima. Ipak, internet i socijalne mreže nisu baš svuda prihvaćene kao „novi glas demokratije“.

Upotrebu socijalnih mreža kao oblika društvenog aktivizma i njegovu moć danas osporavaju neki u akademskoj zajednici⁴. Realna moć upotrebe „klika“ za potrebe društvenih promena, ali i pitanje stabilnosti demokratije neka su od spornih pitanja. Zamerke se mogu čuti na to da se preko socijalnih mreža ili blogova može čuti bilo čiji glas, prostor za „krađu identiteta“ ili „polu-istine“. U situaciji u kojoj su informacije ovim putem dostupne velikom broju ljudi, mesta za manipulaciju masama ima na svakom koraku, pa se može dovesti u pitanje i moć demokratskih izabраниh institucija da određene procese (koji bi trebalo da budu pod demokratskom kontrolom) stave pod svoju kontrolu. Tako da, koliko god je oduzimanje najjačeg glasa od centara moći i davanje istog građanima, za demokratiju nekada ključna stvar, tako u određenim situacijama demokratski uspostavljene strukture i procese, ako se zloupotrebi, može i uzdrmati. Pitanje je onda, gde je linija do koje socijalne mreže zaista potpomažu demokratije?

Uzevši u obzir procese koji su se u svetu odvijali tokom prethodne godine, bez obzira na to koliki značaj smatramo da su ove mreže imale u revolucijama

³ Tako, primera radi, u Srbiji nekoliko ministarstava ili NVO imaju zvanične profile na Facebook-u na kojima je omogućeno da građani steknu uvid u aktivnosti ovih organizacija

⁴ Kao možda najveći kritičari ovog tzv. „digitalnog jevandelizma“, danas se javljaju Evgeny Morozov i Malcolm Gladwell

protiv autoritarnih režima, određene zasluge, makar u mobilizaciji aktivista im se moraju pripisati. Njihov potencijal se iz ove perspektive, u celosti, ipak ne može sagledati. Činjenica je da smo tek na početku ere u kojoj je ovakva redistribucija moći (određeni deo mehanizama društvene kontrole, iz ruku državnih centara moći, došao u ruke (internet) mase) upotrebom socijalnih mreža, postala moguća. U narednim godinama će tek biti vidljivo, o kojoj se zapravo količini moći radi i da li će državni centri naći način da i ove medije upotrebe u svoju korist. Ovo ne znači da socijalne mreže ili internet treba okarakterisati kao dobre ili loše, već samo kao sredstvo za sprovođenje određenih ciljeva (Grossman, 1995). Samo se njihova delotvornost u ostvarivanju istih može dovoditi u pitanje.

Socijalne mreže u arapskom svetu

Širenje interneta po celom svetu dovelo je i do porasta korisnika socijalnih mreža u arapskom svetu. Kao i mnoge druge tekovine modernog doba, i internet i socijalne mreže pokrenuli su određena pitanja u arapskom, pretežno muslimanskom svetu. Danas postoji veliki broj sajtova, blogova i nekoliko socijalnih mreža gde muslimani mogu, pored verskih tema, razmenjivati mišljenja i o kujanju, putovanjima, politici i sl., pa i onih koji su specijalizovani za vrlo određene teme. Tako je ugovaranje brakova u arapskom svetu omogućeno i putem jednog od sajtova (naseeb.com).

I pre nego što su pomenute revolucije mogle biti naslućene, pojavila su se mnoga pitanja o tome kako će internet i njegovi servisi uticati na poredak u arapskom svetu. Slika koja je bila dostupna ostatku sveta, je ona u kojoj internet donosi slobodu govora i mogućnost da se čuje glas, žena, mladih, i mnogih obespavljenih grupa. Ka tome su težili i razni aktivisti koji su poput protestanata Arapskog proleća pozivali građane da se oglase, bez straha da se njihov glas čuje u borbi za pojedina prava.

Tabela 1: Procenti korisnika interneta i Facebook-a u zemljama Arapskog proleća i zemljama njihovog neposrednog okruženja za 2010. i 2011. godinu

Država	Procenat korisnika interneta u ukupnoj populaciji stanovništva	Procenat korisnika Facebook-a u ukupnoj populaciji stanovništva
Alžir	13,4	8,1
Bahrein	53,5	26
Egipat	24,5	11,4
Iran	46,9	NA
Irak	2,8	4,3
Izrael	70,4	45
Jemen	9,7	1,3
Jordan	26,8	30,5
Kuvajt	42,4	30,5
Liban	29	33
Libija	5,4	5,9
Maroko	41,3	12,7
Palestina*	53,7	27,7
Saudijska Arabija	43,6	17,4
Sirija	19,8	NA
Tunis	33,9	26,3
Ujedinjeni Arapski Emirati	63	53,8
*Podaci dostupni za Palestinu se odnose na oblasti Zapadne obale i Gaze		
**Eventualna neslaganja podataka proizilaze iz činjenice da su procenti internet korisnika iz perioda jun 2010. iz izvora ITU, CIA i Facebook, dok su statistike Facebook korisnika novijeg datuma (decembar 2011) i izvor su statistike Facebook-a. Izvor: http://www.internetworldstats.com/africa.htm		

Dva su elementa priče o socijalnim mrežama u arapskom svetu, koja se po svojoj relevantnosti za događaje u protekloj godini, izdvajaju od drugih. Jedan od aspekata je dostupnost interneta i socijalnih mreža širom područja ovih zemalja, odnosno udeo korisnika interneta ili socijalnih mreža u ukupnoj populaciji države. Drugi aspekt je mogućnost slobodnog izražavanja, pre svega političkih i verskih, ali i svih drugih, stavova, putem socijalnih medija u arapskom svetu.

U Tabeli 1, koja pokazuje dostupnost interneta i socijalnih mreža (u ovom slučaju Facebook), možemo videti kako se u određenim zemljama u vrlo maloj meri može govoriti o uticaju socijalnih mreža na revolucije. Usled male dostupnosti internet sadržaja, stanovništvu Libije na primer, ne možemo identifikovati uticaj interneta, pogotovo socijalnih mreža na procese koji su se odvijali u Libiji. U odnosu na Libiju na primer, Tunis, Egipat, a pogotovo Bahrein, mogu se pohvaliti zavidnim brojem građana koji se služe internetom i njegovim platformama za socijalno povezivanje. Ono što je međutim zanimljivo, kod ovih podataka, jeste da se prema statistikama Facebook-a, u 2011. godini ionako mali broj korisnika ove socijalne mreže u Egiptu više nego udvostručio⁵. Tako određene tvrdnje o velikom broju protestanata mobilisanih putem socijalnih mreža, od zemlje do zemlje, treba uzimati sa rezervom, ako znamo da je situacija različita u svakoj od njih. Usled „digitalne euforije“ koja je pratila ove nemire, javnost je, u zemljama gde je internet dostupan u većoj meri, bila sklona idealizaciji uslova na ulicama Egipta i Tunisa (Huang, 2011), pripisujući ovim zemljama više nego većinski procenat internet korisnika. Iako se rast broja korisnika u ovim zemljama pokazao kao značajan, on i dalje nije dovoljan da bi premašio trećinu stanovnika.

Drugi, za ovaj rad, značajan faktor jeste internet cenzura. U raznim oblicima, prethodnih godina, sprovedena je u svakoj od zemalja Arapskog proleća. Tako se u zemljama poput Saudijske Arabije, Jemena, Tunisa ili Sirije, na moralnim i političkim osnovama sprovodila (u nekima i dalje sprovodi) stroga cenzura svih sajtova koji mogu ugroziti ove vrednosti, dok se cenzura u Bahreinu, Jordanu ili Ujedinjenim Arapskim Emiratima pretežno svodi na blokadu opozicionih sajtova. U zemlje arapskog sveta koje nisu toliko sklone cenzuri ubrajaju se najčešće Katar, Egipat, Maroko, Alžir, Sudan i sl. iako su u nekima od ovih zemalja cene ili mogućnosti pristupa internetu takve, da je on do skoro

⁵ Podaci o broju Facebook korisnika u zemljama nastali su nakon revolucija u mnogima od njih, što je dovelo do uvećanja broja korisnika i do nekoliko puta, pa tabele ilustruju trenutni udeo u populaciji.

bio privilegija samo najimućnijih slojeva stanovništva. Ipak, i u ovim zemljama, u kojima se cenzura po političkim ili moralnim osnovima ne sprovodi, postoji kontrola internet sadržaja od strane policije ili drugih bezbednosnih organa (Hofheinz, 2006). Internet cenzura se, ipak, ni u zemljama u kojima je ona izuzetno izražena, ne može smatrati totalnom, pre svega zbog činjenica koje pokazuju da je u zemljama poput Saudijske Arabije ili Tunisa i Sirije, upravo internet medij preko koga se mladi informišu o svetskim dešavanjima, ali i medij preko koga se najčešće i vodi borba za slobodu glasa.

Slučaj Arapsko proleće

Događaj koji je u svetu često simbol početka Arapskog proleća i bunta protestanata u mnogim arapskim zemljama, odigrao se 17. decembra 2010. na ulicama grada Sidi Bouzid u Tunisu. Mohamed Boazizi je bio piljar koji se nakon policijske zabrane da prodaje voće i povrće, i oduzimanja istog, u znak protesta zapalio i ubrzo zatim preminuo. Na ulicama se posle toga okupilo nekoliko stotina protestanata, pa je tako jedna od prvih prenetih slika, koje će biti argument u korist velike uloge socijalnih mreža, upravo slika protestanata i policije ispred sedišta Vlade, koja je osvanula na Facebooku (*Reuters Africa*, 2011). Dakle, ono što se smatra vesnikom talasa protesta bila je i prva vest koja je širom sveta bila dostupna preko socijalnih mreža. Sve do 14. januara 2011. kada je dugogodišnji vladar Tunisa, Zine al-Abidine Ben Ali bio primoran da ode sa vlasti, na ulicama Tunisa dešavali su se protesti koji su bili sve samo ne mirni. Svakodnevno se u svetskim medijima, koji su izvore informacija nalazili i na socijalnim mrežama, mogao čuti i videti veliki broj potresnih priča o sukobima demonstiranata sa policijskim snagama (*The Guardian*, 2012). Skoro godinu dana je prošlo od tada, do prvih „tvitova“ koji su 13. decembra 2011. počeli da javljaju o izboru prvog demokratski izabranog predsednika Tunisa Moncefa Marzoukija (*Global Voices*, 2011). Slučaj Tunisa deluje jedinstveno u Arapskom svetu, makar po tome da je vladajući režim svrgnut relativno brzo, a postignute promene i političke prilike za godinu dana Tunis obojili drugim bojama. Ono po čemu je Tunis specifičan jeste i to, da su slike, izjave, tekstovi i snimci sa ulica Tunisa obišli ceo svet, zahvaljujući ne samo klasičnim medijima, već i socijalnim mrežama i njihovim korisnicima.

Egipatska saga je po mnogo čemu bila drugačija. Ono što je bilo slično jeste nedemokratski režim Hosnija Mubarak, kao i talas protesta započet

na isti način, po ugledu na Tunis, kada se u Kairu zapalio jedan Egipćanin, protestujući protiv loših socijalnih i ekonomskih uslova u zemlji. Nekoliko dana kasnije, ulice su vrvele od protestanata. Od 25. januara, trajali su osam-naestodnevni protesti na ulicama Kaira i svih većih egipatskih gradova, dok su potestanti putem nekoliko socijalnih mreža, sa drugim korisnicima delili slike, video-zapise, poruke o onome što se odgađalo na ulicama i tako pozivali na proteste. Nekoliko dana kasnije, 28. januara, egipatski državni vrh naredio je ukidanje interneta i mobilnih veza u određenim delovima Egipta (*The New York Times*, 2011). Ono što je, međutim, važno naglasiti je, da je gašenje modernih sredstava komuniciranja doprinelo još većem buntu, jer su se građani okrenuli tradicionalnim „od vrata do vrata“ aktivnostima prikupljanja što veće podrške za proteste.

Ako se osvrnemo na ulogu Twittera ili Facebooka u egipatskoj revoluciji, od mnogih protestanata, često su se čule priče poput one koju je zastupao i marketing direktor Googlea, Wael Ghonim⁶. On je naime tvrdio, da je mesecima govorio da će internet promeniti političku scenu u Egiptu, ali je i izjavom da je za oslobađanje od takve neliberalne vlast, potrebno uvesti internet pridobio podršku mnogih egipatskih protestanata, koji su socijalne mreže tada videli kao svoj megafon uperen ka Zapadu. Internet jeste pomogao, pa je nakon nešto više od mesec dana krvavih uličnih sukoba, međunarodne podrške protestantima, ali i internet aktivizma, 10. februara 2011. dotadašnji predsednik Egipta podneo ostavku. Međutim, do trenutka pisanja ovog rada, u Egiptu nije uspostavljen mir, a vesti o pobunama i ubistvima se iz dana u dan mogu pronaći i na stranama socijalnih mreža i blogovima.

Pored Tunisa i Egipta, još je nekoliko zemalja osetilo udar Arapskog proleća na stabilnost državnih sistema. Libija i Jemen (zbog slabog prodora interneta među stanovništvo i kontrolisanja interneta, manja je i uloga socijalnih mreža u protestima), Bahrein, Alžir i Maroko bili su pod uticajem snažnog talasa nezadovoljstva protestanata. Međutim, zemlja iz koje, do trenutka pisanja ovog rada, vesti o sukobima na ulicama nisu prestale da stižu mesecima je Sirija. Protesti su u Siriji počeli sredinom marta 2011. godine, a neke od prvih vesti koje su objavljivane na socijalnim mrežama bila su izveštavanja o sukobima policija i protestanata na ulicama Damaska. Za vladajući režim predsednika Bashara al-Assada se od početka protesta u Siriji vezuju isključivo priče o pre-

⁶ Jedan od osnivača popularne Facebook grupe "Svi smo mi Khaled Said", čiji je cilj bio okupljanje revolucionara, ali i uspomena na mladića koga su usmrtili pripadnici egipatske policije (*The Globe and Mail*, 2011).

komernoj upotrebi sile, odnosno „pucaj da ubiješ“ naredbama koje je policija dobila od vrha vlasti, ali i o stradanjima dece, i drugih nezaštićenih kategorija stanovništva. Sukobi ne jenjavaju, a poruke koje stižu iz Sirije govore o razaranjima i stradanjima u ovoj zemlji.

Ipak, ako se osvrnemo na tok revolucija u svakoj od zemalja obuhvaćenom protestima u protekloj godini, i u slučaju Sirije, moguće je da je samo pitanje vremena kada će vladajući režim pasti pod pritiscima kako protestanata, tako i međunarodne zajednice. Situacija u Siriji je, kada govorimo o uticaju socijalnih mreža, vrlo ograničena, uzimajući u obzir da je režim u toj zemlji, poučen iskustvima iz Tunisa i Egipta, uveo strogu kontrolu internetom pa koristi i internet antipropagandu na socijalnim mrežama. Protestanti u toj zemlji više strahuju od posledica „deljenja sadržaja“ sa ulica na socijalnim mrežama, od njihovih saboraca u drugim zemljama, usled kontrole vlasti koja proverava svaku od antirežimskih vesti koje poteknu sa ulica Sirije (Reuters, 2011). Ipak, kao što je nakon gašenja interneta u Egiptu, broj protestanata na ulicama porastao, tako i u Siriji, zabrane i kontrole samo nagone protivnike režima da traže bolje, efikasnije puteve da informišu javnost o događajima u ovoj bliskoistočnoj zemlji⁷.

Ono što treba imati na umu u predstojećem periodu jeste da režimi u zemljama čija je vlast oborena uz pomoć socijalnih mreža nisu bili spremni na takva dešavanja. Zemlje u kojima internet nije bio jedan od glavnih izvora informisanja, skoro preko noći je postao korisno „oružje“. Ako pogledamo kako se režim u Siriji bori protiv ove pojave, vidimo da je važno pratiti na koji će način vlasti u autokratskim zemljama sagledati nove trendove i uspeti da odgovore na njih.

„Tvitovi“ o Arapskom proleću

Brojni članci, izjave u javnosti i, naravno, internet glasila, preneli su ovu *vesternizovanu* sliku talasa protesta. Kao što je i sama kovanica Arapsko proleće vrlo brzo zarazila svet, tako je i jedna od ključnih uloga socijalnih mreža, u organizovanju i koordinisanju protesta u zemljama Bliskog istoka, postala izuzetno važno pitanje u zapadnom svetu. Brojne publikacije, većinom autora sa Zapada, govore o ovom „fenomenu“. Jedna od tih je i knjiga, „Tvitovi sa Tahrira“, knjiga nastala sa idejom da se dočara entuzijazam, tokovi i aktivnosti

⁷ Poput registrovanja „Free Syrian Army“, glavnih opozicionih vojnih snaga na Facebooku, radi jačanja podrške njihovim dejstvima.

koje su činile Egipatsku borbu, prevashodno na trgu Tahrir (Nunns et al., 2011). Takođe, jedna od verovatno najpoznatijih izjava jedne od aktivistkinja ovih egipatskih protesta je da su koristili: „Facebook da zakažu proteste, Twitter za koordinaciju, a YouTube da slike prenesu svetu“. Međutim, pitanje je da li se ovim aktivnostima protestanata, previše daju zapadne karakteristike.

Vrlo je verovatno da se pitanje verodostojnosti ovih tvrdnji, o pokretačkoj moći Twitter-a i drugih socijalnih mreža, ne bi pominjalo da su u pitanju bile aktivnosti građanske neposlušnosti u nekoj od zemalja zapadnog sveta. Međutim, treba imati u vidu činjenicu da su pomenute zemlje decenijama ako ne i duže bile pod uticajem autoritarnih režima. Postavlja se pitanje, ne nose li one ipak malo više tereta prošlosti, ili je moguće da su za samo nekoliko nedelja u zemljama poput Egipta ili Tunisa, uspele da niknu klice internet aktivizma, po receptu zapadnih demokratija, a koje su umnogome nadmašile rezultate postignute u kolevkama iste? Nije li onda Twitter aktivizam, samo preuveličana, zapadna slika Arapskog proleća?

Najveći problem je možda u odricanju snage koje su reformski pokreti u ovim zemljama imali, u negiranju snage i moći ulice, mase i pobune građana u realnom svetu, a u korist internet glasa. U nekim od tvrdnji se ide i toliko daleko da se sumnja u efekte ili čak prepoznavanje značaja revolucije kod građana bez digitalnih medija. Tako u predgovoru pomenute knjige, jedan od urednika (Ahdaf Soueif) ističe da se: „Bez novih medija, Egipatska revolucija ne bi dogodila na način na koji jeste“. Ali, i da je „momentalnost i priroda rasprostranjenosti novih medija učinila mogućom prepoznavanje momenta i gurnula ga u takvu efektivnu manifestaciju“.

Iako su digitalni mediji skoro sigurno igrali neku (makar i minimalnu) ulogu u zemljama u kojima su drugi kanali informisanja često pod čvrstim stegama vlasti, ipak ovaj „sajber utopizam“ (Morozov, 2011) ide predaleko. Pored već navođenih činjenica o rasprostranjenosti interneta u zemljama zahvaćenih talasom revolucija, mora se uzeti u obzir i činjenica da, su digitalni mediji samo jedno od sredstava, kao što su i masovni protesti, plakati i sl., pa je stoga pripisivanje revolucionarnog, pokretačkog i sličnih epiteta duhu socijalnih mreža, u najmanju ruku, skretanje sa puta. Ovaj put ide i do tačke gde je predlagano da se Twitter nađe među kandidatima za Nobelovu nagradu za mir (Morozov, 2011).

Međutim, postoje i umerena stanovišta koja smatraju da značajna uloga ovih medija postoji, ali je, ipak, u preuveličana u određenoj meri, ali i ona potpuno oprečna stanovišta, koja u veličanju socijalnih mreža kao elementa revolucija vide i problem, gde „su nekada aktivisti definisani njihovim ciljevima, oni su sada definisani njihovim sredstvima“ (Morozov, 2011).

Ova slika koja se u protekloj godini našla svuda u svetskim medijima, autor-ski je rad zapadnih glasova. Nije teško krenuti i putem kojim se kreću tvrdnje Morozova i Gladvela, gde se u ulogama revolucionara sa Twittera i sličnih mreža nalaze uglavnom ljudi sa zapada, koji nekada nisu ni prisustvovali protestima (poređenja sa protestima u Moldaviji i Iranu), a bazirajući tvrdnje pre svega na činjenici da ako su želeli da pokrenu ili koordiniraju revoluciju, protestanti bi se najmanje služili engleskim, već pre svega maternjim jezicima.

Još jedan od problema ovih tvrdnji o zaslugama internet aktivizma jeste i činjenica da je broj ljudi na ulicama i na trgu Tahrir u Egiptu, nakon naredbe, sada već bivšeg predsednika Egipta, Hosnija Mubaraka, da se ugase telekomunikacione mreže, samo rastao. Dakle, ni potpuna nemogućnost građana, protestanata da pristupe socijalnim mrežama i blogovima nije negativno uticala na realnu demonstraciju moći protestanata, već je obrnuto, rast broja ljudi na ulicama, bio očekivan, srazmeran rastu nezadovoljstva u narodu.

Sigurno je da su, dok je to bilo moguće činiti, postojali oni koji su „tvi-tovali“ najnovije informacije sa lica mesta. Ipak objavljivanje informacija je mnogo značajnije uticalo na svest o onome što se na ulicama dešava, i to prevashodno van države. Znajući koliko su internet i socijalne mreže dostupni u ovim zemljama, organizovanje okupljanja ovim putem je mogla biti privilegija samo određenog, manjeg procenta ukupne populacije protestanata. Tako je najvažnija uloga ovih internet platformi, uloga širenja glasa o revolucijama i borbi za podršku u svetu, a tek sporedan faktor predstavljaju koordinacija, organizovanje i slične aktivnosti protestanata putem socijalnih mreža.

Zaključak

Osvrnemo li se na nekoliko proteklih godina i političke režime i društvene prilike u zemljama obuhvaćenim Arapskim prolećem, videćemo da je vlast, pa skoro uvek i potpuna kontrola medija bila u rukama autoritativnih režima. U ovim zemljama vodeće televizijske i radio-stanice, ali i štampani mediji mahom

su predstavljali samo jedan od načina kontrole masa i glasila režima. Retko se u kojoj zemlji moglo doći do vesti koje nisu prethodno cenzurisane. Tunis je samo jedna od zemalja koja je godinama trpela veliku cenzuru interneta (Ide, 2011), pa je, ipak, ovaj način prenosa podataka tokom revolucije uspeo da pomogne protestantima da rašire vesti po celom svetu⁸.

U zemljama u kojima je pak Internet bio dostupan građanima, socijalne mreže su doprinele tome da slike sa Zapada dođu i do stanovnika ovih Arapskih zemalja. Ovo je bio jedan od načina da se kod stranih vlada, lobista ili drugih, potencijalno uticajnih činilaca, izgradi svest o nastojanjima protestanata. Pored podrške, sigurno je i to da su protivnici autoritativnih režima u ovim zemljama, putem socijalnih mreža razmenjivali iskustva sa onima van granica, koji su mogli da podele sa njima, vredna iskustva revolucionarnih pokreta.

Internet i socijalne mreže su mnogo doprineli rušenju vlasti u ovim Arapskim zemljama. Ova tvrdnja se ne bazira na tome da su socijalne mreže bile glavni medij za organizovanje protesta, jer je zbog društvenih okolnosti, sigurno da one to nisu bile. Najveću ulogu su socijalne mreže imale u nastojanjima protestanata, da vesti sa trga Tahrir i ulica drugih gradova koji su stvarali Arapsko proleće, dođu do ljudi van ovih zemalja. Dobijanje podrške svetske javnosti, i obaveštavanje iste o onome što se dešavalo na ulicama, bilo kroz Twitter ili Facebook poruke, ili preko potresnih snimaka na YouTube-u, osnažilo je ne samo podršku koju su protestanti imali, već i motive za njihove aktivnosti

Socijalne mreže su prvi put poslužile i za dokumentovanje apsolutno svakog bitnog koraka koji su pravili protestanti, ali i vlast i međunarodna zajednica. Socijalne mreže tako ovim probojem, i novom funkcijom koju su ostvarile tokom proteklih godinu dana, ostavljaju dva velika traga. Jedan je trag kojim je moguće poći da bi raširili svest o socijalnim, ekonomskim, političkim i drugim problemima, širom sveta, dok bi drugi put mogao da liči na vrstu arhiviranja. Njime je zabeleženo, i sačuvano nemerljivo mnogo materijala, o skoro svakom važnom događaju, svakoga dana, ovog godinu dana dugog Arapskog proleća. Tako su socijalne mreže uspele da učestvuju u bici na dva fronta, trenutnom, uličnom i onom većih razmera, istorijskom.

⁸ U Tunisu je upravo zbog cenzure bila specifična situacija, da su protesti organizovani na terenu, dok su internet i socijalne mreže poslužile za informisanje svetske javnosti, van granica Tunisa.

Literatura

- boyd, D. M. & Ellison, N. B. (2008). Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13(1), 210–230.
- Facebook statistics by geographic regions and world countries. *Internet World Stats*. Posećeno 28. 12. 2011. URL: <http://www.internetworldstats.com/facebook.htm>.
- Gladwell, M. (2010). Small Change: Why the Revolution will not be Tweeted. *The New Yorker*. Posećeno 4. 1. 2012. URL: http://www.newyorker.com/reporting/2010/10/04/101004fa_fact_gladwell.
- Grossman, L. K. (1995). *The Electronic Republic: Reshaping Democracy in the Information Age*. New York: Viking Penguin.
- Hofheinz, A. (2006). The Internet in the Arab World: Playground for Political Liberalization. *Zeitschrift: Internationale Politik und Gesellschaft*, 3, 78–95.
- Huang, C. (2011). Facebook and Twitter Key to Arab Spring Uprisings: Report. *The National*. Posećeno 27. 12. 2011. URL: <http://www.thenational.ae/news/uae-news/facebook-and-twitter-key-to-arab-spring-uprisings-report>.
- Ide, W. (2011). Social Media Playing a Role in Arab World Protests. *Voice of America*. Posećeno 21. 1. 2012. URL: <http://www.voanews.com/english/news/middle-east/Social-Media-Playing-a-Role-in-Arab-World-Protests-114672924.html>.
- Lynch, M. (2011). Obama's 'Arab Spring'. *Foreign Policy*. Posećeno 6. 1. 2012. URL: http://lynch.foreignpolicy.com/posts/2011/01/06/obamas_arab_spring.
- Nunns, A., Idle, N. & Soueif, A. (2011). *Tweets from Tahrir: Egypt's revolution as it unfolded, in the words of the people who made it*. New York: OR Books.
- Macintosh, A. (2004). *Characterizing E-Participation in Policy-Making*. (rad predstavljen na 37. Havaji Međunarodnoj konferenciji o naukama o sistemima, Vašington, DC, SAD, 2004) str.2

- Mislove, A. (2007). *Measurement and analysis of online social networks*. (rad predstavljen na 7. ACM SIGCOMM konferenciji Internet merenja, San Dijego, Kalifornija, oktobar 24–26, 2007).
- Morozov, E. (2011). Facebook and Twitter are just places revolutionaries go. *The Guardian*. Posećeno 25. 12. 2011. URL: <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2011/mar/07/facebook-twitter-revolutionaries-cyber-utopians>.
- Morozov, E. (2011). *The Net Delusion: The Dark Side of Internet Freedom*. New-York: Public Affairs.
- Mubarak Orders Crackdown, With Revolt Sweeping Egypt. *The New York Times*. Posećeno 25. 12. 2011. URL: http://www.nytimes.com/2011/01/29/world/middleeast/29unrest.html?_r=2&hp.
- Singh, A. (2011). Ways With Words: Role of Twitter and Facebook in Arab Spring uprising 'overstated', says Hisham Matar. *The Telegraph*. Posećeno 28. 12. 2011. URL: <http://www.telegraph.co.uk/culture/books/ways-with-words/8629294/Ways-With-Words-role-of-Twitter-and-Facebook-in-Arab-Spring-uprising-overstated-says-Hisham-Matar.html>.
- Social Media: A double-edged sword in Syria. *Reuters*. Posećeno 29. 12. 2011. URL: <http://www.reuters.com/article/2011/07/13/us-syria-social-media-idUSTRE76C3DB20110713>.
- The history of social networking. *Online schools*. Posećeno 10. 1. 2012. URL: <http://www.onlineschools.org/blog/history-of-social-networking/>.
- Tunisia: 11 die in new clashes after weeks of unrest. *The Guardian*. Posećeno 5. 1. 2012. URL: <http://www.guardian.co.uk/world/2011/jan/09/tunisia-clashes-weeks-unrest>.
- Tunisia: Moncef Marzouki the New President of the Republic. *Global Voices*. Posećeno 26. 12. 2011. URL: <http://globalvoicesonline.org/2011/12/13/tunisia-moncef-marzouki-the-new-president-of-the-republic/>.
- Witnesses report rioting in Tunisian town. *Reuters Africa*. Posećeno 26. 12. 2011. URL: <http://af.reuters.com/article/topNews/idAFJJOE6BI06U20101219>.
- Year in hashtags: Tweets from the Arab Spring. *The Globe and Mail*. Posećeno 3. 1. 2012. URL: <http://www.theglobeandmail.com/news/world/year-in-hashtags-tweets-from-the-arab-spring/article2271333/>.

SOCIAL NETWORKS AND ARAB SPRING

Summary: Previous year has been everything but peaceful considering the Arab world. Some of the Middle Eastern and North African countries had a year full of political and military problems followed usually with people's demonstrations and regime fallings in the end. The thing that in a way had a very tight connection with these instabilities were social networks. This paper is mostly focused on the idea of social networks as a leading engine for making these revolutions possible.

If we look at the social network characteristics and all of the things that make them suitable for this kind of tool for a society democratization, it is obvious why the story about Facebook and Twitter in the Arab spring had that kind of a world impact. Even though these stories made these social platforms inevitable when talking about last year's revolutions, it is necessary to make a distance in analysing them. It is important to underline their impact in making revolution as big as it was specially its impact on the western public. On the other hand bigger part of western media made these networks something much bigger than they could be – the revolution itself, or the mean for regime fighting without which Arab spring wouldn't even be this important.

The biggest and most important role of Facebook, Twitter and all the others was to change minds and power perception, to inform people about the things that were happening on the streets in countries of Arab world and to make possible massive mobilization of people and their attention. This is why social networks are just starting to open their way towards some new roles and functions that we probably could not even dreamt about.

Key words: *social networks, Internet, revolution, protests, Arab spring, Middle East, North Africa*